

Stjepan Tumbaš

LJUBAV ILI SOCIJALNA PRAVDA?

Poznati francuski katolički filozof Gustave Thibon jednom je prilikom rekao da je lako ispunjavati dužnosti *ljubavi*, a teško one *pravednosti* ili *pravde*.

Da bi protumačio smisao svoje tako originalne i neobične izreke, on primjećuje da se onaj tko ljubi identificira s ljubljenom osobom (kao, na primjer, majka sa svojim malim djetetom), pa mu stoga I najteže stvari postaju lakima i ugodnima. Sjetimo se npr. majke koja kupa svoje čedo ili mu ponavlja po sto ili tisuću puta istu riječ ili one koja bdije nad svojim bolesnim djetetom. To se, naravno, ne događa samo kod majke. Nerijetko i kćerka zna pokazati istu velikodušnost i unutrašnje zadovoljstvo da uzvratí svojoj staroj ili bolesnoj majci ono što je od nje primila kad je bila maleno djetence.

Ispuniti, naprotiv, dužnosti pravde, prema Gustavu Thibonu, mnogo je teže, jer u tom slučaju gledamo bližnjega ukoliko je različit od nas, ukoliko nam se u nekom smislu suprotstavlja svojom osobnošću i svojim pravima, kojima odgovaraju u nama točno određene dužnosti I obveze.

Još mnogo prije Thibona katolički su se teolozi zanimali za taj problem — postavljajući sebi, na primjer, pitanje postoje li u obitelji, između muža i žene, roditelja i djece, samo obveze *ljubavi i pijeteta* (poštivanja, odanosti) ili također i obveze *pravde*. Njihov odgovor bio je da se odnosi u obitelji *redovito* ravnaju pravilima (krepostima) ljubavi i pijeteta, no da ipak nisu isključene obveze pravde ili pravednosti, pa čak i one zvane »stroge«.

Tako, na primjer, kad djeca uzmu, prisvoje ili »ukradu« nešto od roditelja, napose kad se radi o manjim stvarima i primjerice o jelu i piću, nitko ne misli tražiti da djeca dadu »odštetu« svojim roditeljima za na-

nesenu »nepravdu«. Slično vrijedi za odnos između muža i žene, to više što su oni redovito suvlasnici svih dobara koje obitelj posjeduje, iako možda pod različitim imenima. Naprotiv, otac ili otac i majka mogu i teško griješiti, i to protiv stroge pravde, kad povrijede strogo osobna prava svoje djece, kao što su, na primjer, ne samo stvari ekonomskog značaja, nego, i to napose, pravo slobode, časti, dobra glasa, tjelesnog i duševnog integriteta (cjelovitosti) itd. Ipak se u stvarnosti često događa da ne postoji mogućnost »odštete« ili reparacije počinjenih napravedi, što, međutim, ne umanjuje odgovornost roditelja, djece ili ženidbenog para da brižno paze da ne bi počinili nepravdu, koju više nikad neće moći potpuno popraviti i nadoknaditi.

U vremenima moderne emancipacije žene i djeteta pitanje pravde ili nepravde sve se češće postavlja od strane onih koji su nepravедno oštećeni. Tu i tamo to ide tako daleko da, na primjer, u Americi među studentima iz dobro stojećih obitelji zaručnici sve češće unaprijed točno odrede međusobne dužnosti i prava: tko će i koliko puta na tjedan voditi brigu o dojenčadi, čistiti sobe, prati rublje, glačati ga, kuhati itd. Da li takvo točno »računovodstvo« služi jedinstvu i ljubavi u obitelji, nije lako reći, jer je još premalo iskustva u toj stvari.

Danas i djeca (sinovi i kćeri) traže svoja prava. U Italiji su nedavno raspačavali spis u kojem se djeca osnovnih i nižih srednjih škola poučavaju kako se mogu i putem suda braniti od roditelja koji im ograničavaju slobodu, ne dopuštaju im, na primjer, da se druže s kim hoće ili ih za počinjene postupke kažnjavaju pogrdama i udarcima.

Da bi protumačili razliku između dužnosti *pravde i ljubavi*, katolički su se teolozi često služili raznim izrekama ili aforizmima, kao na primjer:

Caritas non obligat cum gravi vel proportionato incomodo. (Ljubav ne obvezuje kad nam je to jako teško ili kad je naša šteta manje-više jednaka onoj koju trpi ili podnosi osoba kojoj smo dužni pomoći jedino iz kršćanske ljubavi.)

lustitia — econtra — obligat etiam cum gravi et proportionato incomodo. (Pravednost, naprotiv, obvezuje i kad nam je jako teško i kad je naša šteta ili neprilika manje-više jednaka onoj našeg bližnjega.)

Jedna druga izreka ili aforizam odnosio se na obvezu priteći bližnjemu, napose siromahu, iz naših *dobara*, a glasio je:

Proximo subveniendum est ex superfluis, non autem ex necessariis. (Bližnjemu smo dužni pomoći, dajući mu svoja *suvišna* dobra, dok se takva obveza ne odnosi na dobra koja su nam *nužna ili potrebna*.)

Zbog istine i pravednosti prema teolozima valja primijetiti da su oni govorili dodajući mnoge druge pojedinosti, koje, naravno, ne možemo ovdje sve iznijeti. Dodat ću samo to da se izreka odnosi na jedan tekst Svetoga pisma, u kojem se kaže: »Dajte siromasima ono što vam preos-

taje«. U novije vrijeme bila su predložena različita tumačenja teksta »date pauperibus quod *superest*« — »dajte siromasima ono što se nalazi *nad njima*«, tj. »na tanjuru« ili, drugim riječima, »podijelite sa siromahom i ono što jedete, tj. svoj obrok«.

Kako su se *dokazivale* spomenute tvrdnje o *različitoj obvezi pravde i ljubavi*?

Često se događalo da se ništa nije dokazivalo jer se pretpostavljalo kao očito ono što se tvrdilo, a ono što je očito ili jasno, ne treba dokazivati. Tvrdnja se ipak mogla nekako obrazložiti ili dokazati.

Obveze ljubavi odnose se na sve ljude koji su nam jednaki u ljudskom dostojanstvu, za koje nas veže isti usud rođenja i smrti i solidarnost koja nam je svakim danom sve jasnija i, napokon, jer smo svi Božji sinovi i kćeri i, prema tome, određeni da zajedno provedemo cijelu vječnost. No činjenica da se obveza ljubavi odnosi na cijeli svijet, pokazuje jasno dvije stvari:

1. *da ne možemo svemu svijetu pomoći* ni kad bismo dali i svoj posljednji zalogaj i
2. *da mora postojati nekakav red ili prednost* i u dužnostima ljubavi.

Teolozi su suptilno ispitivali kome mora prvome priteći u pomoć kršćanin u vrijeme gladi i rata, kad se u isto vrijeme nalaze u smrtnoj nestašici njegov otac, žena i sin. A da takvi slučajevi nisu samo akademska igra, pokazao je i posljednji svjetski rat.

Obveze su pravednosti, bar po starijem shvaćanju, ograničene i točno određene. Tko kupuje u trgovini, bio on siromah ili bogataš, mora platiti točno onoliko kolika je vrijednost stvari koju kupuje. Njegova se dužnost odnosi samo na trgovca, a ne i na sve one koji se nalaze u trgovini. Tko je, dakle, oštetio nekoga, ima stoga dužnost da popravi nanесenu nepravdu ili počinjenu štetu i da vrati ono što je pri njemu ostalo bez prava, iako ga on nije nepravедno stekao.

No i u obvezama pravde stari su teolozi još dalje ispitivali: da li su njezine dužnosti sve jednake vrste i strogosti. Prema tomu su razlikovali *tri vrste pravde ili pravednosti*:

1. *Komutativnu pravdu*, koju bismo mogli prevesti s *pravdom u izmjenama* u kupoprodajnim odnosima, ali ne samo u njima. Ovamo spadaju i sva ostala *prava vlasništva*, već prije spomenuta temeljna ljudska prava na život, na cjelovitost našeg tijela i duha, na zdravlje, na čast i dobar glas itd. Ta vrsta pravednosti smatrala se najvažnijom i najstrožom, pa je stoga obvezivala i u teškim prilikama i u teškim uvjetima i sa strogom obvezom da naknadimo nemare, da popravimo nanесenu nepravdu, da pokrijemo nanесenu štetu.

2. *Distributivna pravda* ili pravda u dijeljenju pojam je prilično neodređen. U prvo se vrijeme upotrebljavao da označi ono sretno vrijeme kad su zajednica i njezini upravitelji imali na raspolaganju dobra za koja nisu znali što bi s njima radili, pa su ih onda dijelili članovima zajednice ili društva. No kako ta dobra nisu strogo pripadala nikome, upravitelji su mogli dosta slobodno postupati držeći u vidu da tko ima više zasluga za zajednicu dolično je i da bude više nagrađen. Takva pravednost nije bila jednako stroga kao ona komutativna. Kasnije se pronašlo da državna zajednica nema zapravo nikad suvišnih dobara i da stoga nema što dijeliti, osim službi, koje često imaju i te kakav ekonomski odraz: tražilo se, dakle, da odgovorna i dobro plaćena mjesta budu dodijeljena ljudima koji imaju sva potrebna svojstva da će ozbiljno i kompetentno izvršavati svoje dužnosti i mandat koji su primili od zajednice. No ni ta stvar nije bila vrlo jednostavna, jer je često bilo više ljudi koji su manje-više jednako bili sposobni za određenu službu ili odgovornost, pa je i tu ostao priličan rub slobodnog prosuđivanja i, prema tome, smanjena određenost i strogost dužnosti distributivne pravde.

3. *Legalna ili zakonska pravda* nije ista s onom gore spomenutom, jer se ne odnosi toliko na dužnosti onih koji vode državnu i političku zajednicu, nego na *dužnost svih građana* da pridonose *zajedničkom dobru* i *potrebama zajednice*. Tu se na poseban način spominjala dužnost da se plaćaju porezi, takse itd., što je uvijek bilo neugodno onima koji su je morali ispuniti. Uvjerenje građana da se od njih previše traži i naplaćuje dovelo je do toga da se i ta vrsta pravednosti shvaćala s nekom širokogrudnošću, a njezine obveze prilično elastično.

Lako je razumjeti da su »stroga pravednost« i »stroga dužnost« malo-pomalo postale sve nesigurnije i neodređenije, a mogućnost da im se izbjegne sve češća i šira. *Ljudska i kršćanska solidarnost* u praksi se često zaboravljala i nerijetko nadomještala *pojedinačnim, obiteljskim i klasnim egoizmom*. Mnogi kršćani, pojedinačno i udruženo, često su teško vrijeđali temeljna prava bližnjega koji nije imao mogućnosti da se obrani od njihova nasilja i izrabljivanja. U isto vrijeme mnogo su govorili o *ljubavi prema bližnjemu, ali na štetu pravednosti*. Nije puki slučaj da se u talijanskom jeziku izraz »carita« razumijeva kao *milostinja*, koju »velikodušni« čovjek daje (ili baca kao psu) s visoka, uvjeren da je ne samo dobar nego i izvrstan kršćanin. Takvi su kršćani bili uvjereni da su njihova *prava* na vlasništvo i na njegovu upotrebu *neograničena*, ovisna jedino o njihovoj svojevotli ili »dobroj volji«.

Izreke svetih otaca, koje su naglašavale da je zemlju i sva njezina dobra stvorio Bog i dao ih na raspolaganje svim ljudima da bi mogli provoditi život dostojan čovjeka, bile su često s nekoliko »učenih« odgovora zabačene ukoliko bi bile protivne jasnom i očitom naravnom pravu na privatno vlasništvo i na slobodno raspolaganje svojim dobrima prema la-

tinskoj izreci »*jus utendi et ahutendi*«. (Ta izreka, točno prevedena, znači pravo posjednika da se *služi* svojim dobrima ili da ih *upotrebljava*, i pravo da *potroši* stvari koje se *upotrebom* potroše, kao npr. jelo i pilo. U praksi je izreka često bila prevedena kao pravo na »zloupotrebu«.)

Sve je to pridonijelo da su se kršćani stali pitati odgovaraju li takva tumačenja i praksa duhu Evanđelja, na koji se moramo stalno obazirati da bismo prosudili da li je naš način mišljenja i ponašanja u suglasnosti s Božjom riječju.

4. Krajem prošlog stoljeća počelo se govoriti o socijalnoj pravdi kao izrazu ljudske solidarnosti i kršćanskog duha. Nažalost, sve do danas još nema punog suglasja o tome što je to *socijalna pravda*. Neki je smatraju •sintezom *svih triju vrsta* prije spomenutih pravdi, drugi misle da je isto -što i distributivna ili legalna pravda, a neki je, konačno, smatraju *posebno*, *novootkrivenom* vrstom pravednosti. No i ti se posljednji razilaze •u mišljenjima. Možda su je najbolje opisali neki austrijski sociolozi (Orel, Ude itd.), koji smatraju da socijalna pravda određuje *odnose raznih socijalnih grupa, skupina ili klasa*, i to na *ekonomskom i socijalnom području*. — *Prvotni i izravni subjekt* dužnosti socijalne pravde prema njima su *te iste klase, grupe ili skupine*, a ne *pojedinci* kao takvi, koji *iu* ipak moralno obvezani da osobno ispune obveze socijalne pravednosti i da pripomognu da se ostvare takvi zakoni i poredak koji će dopustiti pripadnicima svake socijalne grupacije ili klase *konkretnu* mogućnost da poštenim radom postignu ono što treba njima, njihovim obiteljima i socijalnoj klasi kojoj pripadaju, imajući u vidu cijelu nacionalnu i internacionalnu ljudsku zajednicu.

Nisu, dakle, *država* (socijalna zajednica) i *njezini predstavnici prvotan i izravan subjekt socijalne pravednosti*, što, međutim, nipošto **ne** isključuje, nego čak i zahtijeva dužnost države i njezinih predstavnika da bdiju nad tim da se socijalna pravda sve bolje shvati i konkretno primijeni u životu političke zajednice na nacionalnom i internacionalnom području. Ta dužnost državnih predstavnika može se smatrati manje ili više izravnom ili *neizravnom*, već prema orijentaciji pojedinih zemalja i država. *Liberalizam*, bar starijeg kova, naučavao je da se država ne smije miješati u te stvari, nego da sve mora prepustiti »slobodnoj konkurenciji«, »zakonima tržišta« itd., jer se na taj način potiče osobna inicijativa, koja stavlja u pokret sve čovjekove sile. S druge strane, zemlje orijentirane *kolektivizaciji* često su sklone da socijalnu pravdu i konkretne odnose socijalnih klasa povjere isključivo državi, koja izravno preuzima sve u svoje ruke i svime upravlja.

Kršćanska socijalna nauka, bar od pape Lava KIIIL, nastojala je zauzeti srednji stav, koji bi prihvatio pozitivne strane jednog i drugog sistema. Ona je stoga naglašavala *supsidijarnost* državnih organa prema obiteljima i manjim socijalno organiziranim grupama. U praksi to znači da

država treba da ostavi manjim organizmima ono što oni mogu bolje i brže obaviti negoli glomazne nacionalne birokratske organizacije i organizmi, potpomažući tako većoj angažiranosti pojedinaca i manjih organizacija. S druge je strane jasno da država ne smije jednostavno prepustiti sve slobodnoj konkurenciji i zakonima tržišta, jer bi tako jednostavniji i slabiji podlegli nasilju i premoći jačih i lukavijih. To konkretno znači da država mora ne samo suzbijati zloporabe i nasilja nego i *pozitivno* utjecati na razvoj socijalnih odnosa, napose u stvarima koje su od veće važnosti za političku zajednicu, bilo to nacionalizacijom krupnih društvenih ekonomskih faktora, bilo kojim drugim načinom koji konkretno bolje štiti zajednicu da ne padne u ropstvo velikih internacionalnih organizacija, koje često promiču interese svojih članova, bez obzira i u suprotnosti sa stvarnim interesima većine pučanstva, koje je politički i ekonomski slabije pa se ne može uspješno braniti od nasilja velikih »trustova«.

Dobri papa Ivan XXIII. govorio je o modernoj »socijalizaciji« kao o pozitivnoj vrijednosti, a koncilski dokument »Gaudium et spes« (o Crkvi u suvremenom svijetu) izričito naglašava da društvene odnose treba gledati »*in forma dinamica*« (kao dinamičan faktor). To pak konkretno znači da se svijest *društvene pravde* razvija, pa da se stoga ne smije tvrdoglavo ostati kod starih, preživjelih oblika društvenih odnosa, koji više ne odgovaraju zahtjevima vremena, kad je svijest pojedinaca i raznih društvenih slojeva sve razvijenija i jasnija, već prema konkretnim prilikama pojedinih zemalja.

Uvjeren sam da će mi čitatelji oprostiti ovaj prilično dug i ne lak prikaz pojma društvene ili socijalne pravde i posljedica koje proizlaze iz njezine primjene.

Tu i tamo se znalo reći: ako više ne bude siromaha, kome ćemo iskazati djela milosrđa, napose tjelesnog? Ako država sve dobro uredi, što će još preostati kršćanskoj ljubavi? *Mnogi su kršćani* imali i imaju dojam da pod navalom socijalne pravde kršćanska ljubav gubi sve više na terenu. Ono što se jučer smatralo djelima kršćanske ljubavi, danas je postalo zahtjevom socijalne pravde i predmetom državnih zakona.

Čini mi se da je takva bojazan posve neopravdana. Ponajprije, valja se sjetiti da se *djela kršćanske ljubavi* ne mogu svesti na milostinju, koju lukavi i dobro organizirani prosjaci mogu vješto iskoristiti da se obogate na račun osjećajnosti bližnjega, njegove uznemirene savjesti ili naivnosti.

Prva dužnost kršćanske ljubavi prema bližnjemu u tom je da se svjesno, potpuno i radosno ispune obveze *pravednosti*, napose one *socijalne*, prema bližnjemu kao pojedincu, društvenom sloju i cijeloj nacionalnoj i međunarodnoj ljudskoj zajednici.

Druga dužnost, ne manje važna, jest da svatko prema svojim konkretnim mogućnostima dopuni ono što konkretno ne čine javne ustanove i rad službenika društvene zajednice. Konkretnih primjera o stvarima koje ne idu dobro ima i napretek. Odrediti čija je krivnja, organizatora ili službenika, nije uvijek lako. Tko ima uvida i nade da nešto može postići, kao prvo djelo društvene pravde morao bi pokušati da ispravi ono što nije u redu, i to na području na kojem je bitno nered. To često traži veliku odvažnost, jer se ukorijenjene zloporabe teško daju ispraviti, a tko pokuša da to učini, nerijetko izaziva na se nepopularnost.

Treća dužnost svakog pravog kršćanina, a napose kršćanske obitelji, jest da, zauzeti svim marom za vremenitu, materijalnu i intelektualnu dobrobit društva u kojem žive i rade, budu svjedoci Kristove ljubavi; Krist je ljubio svoju Crkvu (zajednicu onih koji mu pripadaju) sve do prinosa svog života za nju, davši nam primjer savršene ljubavi, prema kojoj i mi svi moramo težiti.

No vratimo se još jedan čas na pitanje *odnosa pravde i ljubavi*, o čemu su već odavno govorili *katolički teolozi* pod naslovom **De connexione virtutum** (o povezanosti kreposti) — ukoliko nitko ne može posjedovati u potpunom, savršenom obliku jednu krepost, a da ujedno ne posjeduje i sve ostale. To nas podsjeća i na činjenicu da Sveto pismo naziva *pravednim* čovjeka koji, nasljedujući Božju svetost, nastoji u svemu živjeti životom dostojnim čovjeka i posinka Božjeg, tj. svetim ili savršenim životom. Dobro znamo da je prva i glavna zapovijed *ljubav prema Bogu i prema bližnjemu* i da su stoga imali pravo teolozi kad su govorili da *ljubav oblikuje sve kreposti*, ili, latinski, da je *»caritas forma omnium virtutum«*.

Solidarnost prvih kršćana mogla bi nam i danas biti na uzor. Oni su govorili za se da pripadaju puku Božjem (*unus de populo Dei*), a kad bi išli na put, mjesna bi im zajednica davala *»litteras communionis«*, u kojima se jamčilo da je dotični član ove ili one kršćanske zajednice, što mu je redovito davalo mogućnost da s novom zajednicom prisustvuje slavljenju svetih otajstava, no ujedno i da bude primljen kao gost u njihove domove. Ta *solidarnost* prvih kršćana bila je malo-pomalo zaboravljena, pa su se kršćani često podijelili prema političkim, socijalnim i klasnim razlikama. Pojam *kršćanske solidarnosti* u novije je vrijeme postao aktualnim, napose u enciklikama papa Ivana XXIII. i Pavla VI. (*Pacem in terris. Mater et magistra, Populorum progressio. Octogésima adveniens*) i u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila, napose u dokumentu *Gaudium et spes* (o Crkvi u suvremenom svijetu).

I da konačno zaključim! Pravednost i ljubav dva su atributa Božja, koji se najljepše slažu i upotpunjuju. Mi ljudi — svih naroda, jezika i boje kože — treba da jednako promičemo pravednost i ljubav, da tako budemo sinovi Oca nebeskoga, koji čini da sunce sja i da kiša pada na dobre i na zle i koji poziva svoju djecu da postanu jedan narod Božji u pravednosti nadahnutom ljubavlju.